756752

MAGYAR
HELYESIRÁS.

756752

450
450
320
40
1260

756752

MAGYAR

HELYESIRÁS'

ÉS

SZÓRAGASZTÁS'

FŐBB SZABÁLYAI.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' KÜLÖNÖS HASZNÁLATÁRA.

PESTEN.

NYOMT. PETRÓZAI TRATTNER J. M. ÉS KÁROLYI ISTV.

M. DCCC. XXX. II.

1832

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

ELŐSZÓ.

Minek előtte tökéletesen megvizsgált nagy grammatikát bocsátana ki a' magyar tudós Társaság, a' helyesirásra 's a' nyelv' paradigmáira nézve kívánt bizonyos főbb szabások felett megegyezni; hogy neve alatt kijövendő évkönyveiben, folyóiratában 's hivatalos jelentéseiben, ha más meg más elmék tünnek is ott elé sajátságaik' jeleivel, az egy erkölcsi test' irása' módja, tétovázó és tarka ne legyen. Mindjárt az első nagy gyülés bizá meg tehát 1831^ben Februarius' 23^dikán volt ülésében a' nyelvtudomány' osztályát olly vezérjavaslat' készítésére, mellyben a' beszéd' minden részein végig menvén, az így vagy amugy-irás' helyesebb okait példákkal világosítsa meg 's ide tartozólag a' nyelv' szóragasztásait is irná össze. A' második nagy gyüléskor, 1832^ben Martzius' 11^dikén és 12^dikén megvizsgálá az együtt volt Társaság e' javaslatot 's itt következik, a' miben az, fenn említett czéljából megegyezett.

Minden időre már meghatározottaknak azonban a' Társaság nem vallja e' szabásokat, sőt, ha mit a' folyton folyó nyelvisméret, szavak' lelke és alkatja körül elválasztóbban kifejt, annak előre kiköti későbbi javítását 's ezt magának különösen a' magyar nagy grammatika' készítésébe ereszkedésekorra fenn is tartja.

Nem akarván ennél fogva a' Társaság, az általa megállítottra nézve, egyszer mindenkorra lenni parancsoló, szabadjokra hagyja még tagjainak is, hogy e' szabásokat, midőn tulajdon személyükben állnak elé munkájokkal, általlátásukhoz képest követhessék. Győzzön a' mi jobb! ez a' Társaság' szava, okokkal kíván ő vezetője lenni a' kivilágulás szerint alakuló köz megegyezésnek, fennhéjazó 's önkényü vezér nem.

A' társaság 2ik *nagy gyüléséből, Pesten, Martiusban*, 1832.

DÖBRENTEI GÁBOR,
Titoknok.

I.

BÉTŰK.

a, *á*, *b*, *cs*, *cz*, *d*, *e*, *é*, *f*, *g*, *gy*, *h*, *i*, *í*, *j*, *k*, *l*, *ly*, *m*, *n*, *ny*, *o*, *ó*, *ö*, *ő*, *p*, *r*, *s*, *sz*, *t*, *ty*, *u*, *ú*, *ü*, *ű*, *v*, *z*, *zs*.

c, *ch*, *q*, *w*, *x*, *y* idegen szavakban, 's a' *ch*, *w* és *y* régi magyar nevekben használtatnak.

E' helytt a' nyelvtudomány' osztályának tagjai a' Társaságnak következő ajánlatot tevék:

„A' betűkről mindenek előtt azt ohajtanók a' tudós Társaság' figyelmébe ajánlani, hogy az összetett *cs*, *cz*, *gy*, *ly*, *ny*, *ty*, *sz*, *zs* betűk helyett újakat 's egyszerűket kellene felvenni, 's a' Társaság' minden irataiban azokkal élni. Ha régi könyveinkbe, de kivált okleveleinkbe tekintünk, látni fogjuk, hegy őseink a' magyar hang' kitételével nem keveset vesződtek. A' georch, dessewffy, stb. eléggé mutatják, hogy irásunk, ha nem olly csodálatosan tarka is, mint némelly europai nyelveké, de alkalmasint czifra, 's hangjai' kitételében gyámoltalan maradott volt; azonban ma már meglehetős egyszerüségre szállítatott, annyira, hogy hangjai' sokfélesége mellett is kevés van, a' mit egy betűvel ki ne fejezhetnénk; de ez nem érdemünk, ez őseinkről maradott örökség. Illő, hogy a' mit ők az irástudatlan századokban dicséretesen kezdettek, mi a' tökélyesedés' korában tartozásképen végezzük el.

Összetett betűk helyett egyes jelek' kigondolására 's felvétetésére, az egyszerűségen fölül, melly már magában nagy nyereség, még az is sürgető ok lehet, hogy ez

által igen sok irásbeli különözések egyszerre el lesznek hárítva. Igy p. o. némellyek *as-szonyt*, *ves-szent*, *fag-gyút*, mások *asz-szonyt* stb. irnak 's amazok, mikor szótagot visznek át, vagy *ves-szent* irnak, a' mi gyökrontás, vagy *vesz-szent*, a' mi némi következetlenség. Mind ezen bajok el lesznek hárítva, ha *sz*, *gy*, stb. helyébe egy jel vétetik fel; akkor mindenek meg fognak abban egyezni, hogy a' kérdéses betűt kettőztetni kell. Hogy azonban e' jelekkel a' vigyázatlanság vagy balértés vissza ne éljen, megjegyezzük, hogy csak a' törzsökhangok' kitételére szolgálhatnak, 's általok a' gyöknek soha sem szabad megrontatnia. Igy: *szül-jön*, *ad-jon* stb. mindenkor *lj-*, *dj*-vel iratandók és sohasem kettős *gy*-vel, vagy *ly*-el, mert ezek csak ott használtathatók, hol megfelelő hangjok a' szóban már eredetileg 's állandóan megvan, mint: *csomó*, *csat*, *gyönyör*; nem pedig ollyakban is, mellyekben a' lágy hang ragok vagy más összetétel által származik.

A' *dz*, *ds*, igen ritkán fordulván elő, de a' hangot különben is tökéletesen kifejezvén, 's ez egyébként is kettős hang lévén, nem gondolunk helyettök új betűket szükségesnek."

Erre ez végeztetett: „Az összetett betűk helyett szolgálható, új, egyes formák' hasznait látván a' Társaság, megegyezik abban, hogy a' nyelvtudományi osztály illyenekről gondolkodván, azokat a' héti ülés' elébe terjeszsze. Megállapodása után ez egy közre bocsátandó értekezésről fog gondoskodni, mellyben ezen lépés' hasznai minden oldalról meg lesznek világosítva, 's az új formák megismértetve, ajánlva. Az ennek következetében kinyilatkoztatandó vélemények fogják a' Társaság' ebbeli lépéseit intézni."

II.

A' BETŰK: HANGZÓK ÉS MÁSSALHANGZÓK.

A' hangzók vastagok, vagy is mély hanguak, u. m. *a*, *á*, *o*, *ó*, *u*, *ú*; és vékonyak vagy is magas hanguak, u. m. *e*, *ö*, *ő*, *ü*, *ű*. Az *é* és *i*, *í*, közép hanguak; ugyan azért mind a' két osztályu szavakban előfordulhatnak, p. o. *maradék*, *szerdék*, *ital*, *hitel*, stb.

Minden hangzó ismét vagy rövid, vagy hosszú; a' rövidek közűl *i*, *ö*, *ü* pontokkal jegyeztetnek; a' hosszúk vonással vagy, ha kétpontosak voltak, kettővel: *á*, *é*, *í*, *ó*, *ú*, *ő*, *ű*.

III.

1) A' nemzetségi nevek megtartják régi irásmódjokat.

2) Azon idegen szavak, mellyek polgári just nyervén, nálunk az életnyelvbe, ha változatlanul is, általmentek, magyar szavak gyanánt iratnak; például: *fris*. Azok pedig, mellyek bizonyos tudományokban műszók gyanánt fordulnak elő, megtartják eredeti irásmódjokat.

3) A' melly tulajdon nevek olly nemzetéi közé tartoznak, mellyek a' deák vagy görög betűformáktól és alphabettől felette eltérnek, a' hova a' keleti 's némelly nyugoti (p. o. oláh, serbus, illyrus stb.) nemzetek számítatnak, azok kiejtésöknek leginkább megfelelő magyar módon irassanak.

4) A' *cs* a' törzsökszavakban, mint p. o. *csal*, *csín*; *ts* a' ragos összetételekben használtatik, mint:

tarts, *költség*, *tart* és *költ* gyökökből. Ugyan ezt kell a' *gy*, *ly*, *ny*, *ty*-ről tartani, melly hangok a' ragasztott szavakban *dj*, *lj*, *nj*, *tj*-vel adatnak, a' mint látni fogjuk.

5) Ha az összetett betűk kettőztetést kívánnak: csak az első kettőztetik, p. o. *asszony*; kivévén, a' hol a' gyökér miatt a' teljes kettőztetés elkerülhetetlen, mint p. o. *vesz-*, *enyész*-ből *veszszen*, *enyész-szen*.

IV.

A' SZÓTAGOLÁSRÓL.

1.) A' több tagú szóban ha két hangzó között egy mássalhangzó van, ez az utóbbi hangzóhoz foglaltatik, p. o. *ha-lom*.

2.) Ha két vagy több mássalhangzó szorúl közbe, csak az utósó vitetik által, p. o. *em-ber*, *kard-rol*.

3.) Az összetett betűk egy hang' jelei levén, mindenkor az utósó hangzóhoz csatoltatnak, p. o. *he-lyes*; ha kétszeresen állanak, fele részök az előbbinél marad, p. o. *mulasz-szon*; a' hiányos kettőztetéseknél pedig a' kihagyott betű visszaállítatik, p. o. *vissza* = *visz-sza*.

4.) Minden hangzó egy szótagot tevén, ha több jön össze, akárhol megszakasztathatik a' szó, p. o. *mie-ink*, vagy *mi-eink*.

5.) A' világos összetételekben úgy választatnak el a' szavak, mint összetétettek, p. o. *el-ered*, *kard-él*.

V.

A' jelek közűl, mellyek szavak közé, vagy betűk mellé nagyobb érthetőség' okáért tétetnek, csak kettőt jegyzünk meg. Első a' hiányjel, melly kihagyott betű vagy szótag helyett az azt megelőző betűhöz tétetik. Illyenek: ne hagyd magad' *magadat* helyett; ház' ura, e' helyett: ház*nak* ura. A' kihagyott birtokos *nak nek*, 's a' személyragos nevek' rövidített szenvedője megkívánják a' hiányjelt. A' rendhagyók, 's a' szokás által régen megállapítottak, mint *engem, téged*, hiányjel nélkül iratnak. Második a' kötjel (kapcsoló jel), melly összekapcsolt szavak közé tétetik, p. o. *öröm-dal*. Azonban ez mindenütt kimaradható, ha csak valamelly, kivált új szónak talán zavart okozható elemei meg nem kivánnák közbevetését, p. o. *karvas*, és *karvas*, a' mi kis karos hegedűt jelent. Elmúlhatatlanúl megkivántatik azonban ime' kérdő betűnél: *e*, p. o. *hallod-e?* mert ha ez közvetetlen a' szóhoz kapcsoltatik, könnyen zavart okoz, p. o. *embere*, homo illius, és ismét: *embere?* an homo? magában pedig így: *ember e?* minthogy önállólag még csak sejdített értelme sincs, de az *e*' névmutatóval is könnyen felcseréltethetik, szinte nem maradhat. A' kapcsoló jel (hallod-e? látod-e?) mind ezen bajokat elhárítja. A' többi jelek köz divat szerint használtatnak.

VI.

A' NAGY KEZDŐ BETŰK.

1.) Beszéd', és vers' elején.

2.) Pont után, vagy kettős pont után is, ha valamelly idegen mondat hozatik fel.

3.) Minden tulajdon neveknél nagy kezdő betűvel élünk, mint szinte midőn valamelly név tulajdon névvé válik, nagy betűvel kezdetik, p. o. *magyar tudós Társaság*. A' tulajdon nevektől származott melléknevek azonban kis betűvel kezdetnek, p. o. *Pest, pesti.*

4.) A' megszólítás' szavai is, akár rendes czímek, hivatalok, akár önkényes tiszteletadások, nagy betűvel kezdetnek, u. m. *Felséges Úr! Érdemes Férfiú! Király, Táblabíró, Jegyző stb.*

VII.

NÉV.

A' név' értelme ragasztás által módosúl 's határoztatik meg. A' ragok minden szónál ugyan azok, 's csak a' nyelvben uralkodó hangrend szerint változnak mélylyé, vagy magassá a' millyen t. i. a' szó, mellyhez ragasztatnak.

Személyragok.

A' személyragok az egyes és többes szám' minden személyeinek egy vagy több birtokát jelentik, 's így következnek:

Mély hanguak.	Magas hanguak.
Egy birtok.	
1.) am, om, hangzó után m.	1.) em, öm, hangzó után m.
2.) ad, od, - - — d.	2.) ed, öd, - - — d.
3.) a, - - - — ja.	3.) e, - - - — je.
4.) unk, - - - — nk.	4.) ünk, - - - — nk.
5.) tok, (a-tok, o-tok) — tok.	5.) tek,tök,(e-tek,ö-tök) tek,tök.
6.) ok, *) - - — jok. uk, - - - — juk.	6.) ök, - - - — jök. ük, - - - — jük.

*) Ezen ragokkal különböztetés, vagy jobb hangzat' kedvéért váltva élhetni, p. o. *hátok, halmuk, tüzök, örömük.*

Több birtok.

1.) aim,	hangzó után im.		1.) eim,	hangzó után im.	
2.) aid,	– – –	— id.	2.) eid,	– – –	— id.
3.) ai,	– – –	— i.	3.) ei,	– – –	— i.
4.) aink,	– –	— ink.	4.) eink	– – –	— ink.
5.) aitok,	– –	— itok.	5.) eitek,	– –	— itek.
6.) aik,	– – –	— ik.	6.) eik,	– – –	— ik.

Jegyzet. a.) Hangzók a' szó' végén az itt kitett ragok előtt mindenkor (az *i*-t és *ü*-t kivéve) megnyujtatnak p. o. *munka* ezen raggal *m* igy áll össze: *munkám.*

b.) Az egybirtokú harmadik személyek *ja*, *je*, és *jok*, *jök* toldott ragait néha nem hangzó végű szavak is felveszik, gyakran különböztetésül, u. m. *napa*, és *napja*; *ára*, és *árja*; gyakran csupa szokásból u. m. *harangja*, *haragja*, e' helyett: *haraga*, *haranga.* Ugyan illy szavaknál az *aim*, *eim* 'stb. az az: több birtokú személyragok is *j*-vel toldatnak meg, *haragjaim* 'stb. Azonban efféle toldásokat, a' mennyire lehet, ritkítani kell.

c.) A' több birtoku ragokat némelly mássalhangzón végződő szavak olly rövidítéssel is vehetik fel, mint a' hangzón végződők, p. o. *barátaim* vagy *barátim.*

d.) Némelly szavak ezen ragok előtt kilökik végszótagbeli hangzójokat, némellyek annak ékezetét (accentust) vesztik el, ollyanok az *alom*, *elem* végzetűek, p. o. *hatalom*, *hatalmam*; illyenek az *ész*, *eszem*, és *lélek*, *lelkem*, a' mi egyszersmind kurtítást is szenved. Mind ezen szavaknál a' szenvedő, 's többes szám ragai is ugyan e' változást okozzák: *hatalmat*, *hatalmak*, a' szenvedőt némelly esetekben kivéve, melly a' rag' hangzóját el is hagyhatja, p. o. *sugarat* vagy *sugárt.*

Némelly nevek a' két hangzó miatt *v*-t vesznek közbe, illyenek: *szó*, *só*, *tó*, *hó*, *ló*, *kő*, *tő*, *cső*, *hő*, *fű*, *nyű*: *szavam*, *savam*, *tavam*, *havam*, *lovam*, *kövem*, *tövem*, *csövem*, *hevem*; *szóm*, *tóm*, *sóm*, *csőm* szinte helyesek.

Vő, *nő*, *bimbó*, *erő*, *mező* stb. az egy birtokú harmadik személyekben kétképen használtathatnak: *nője*, vagy *neje*, *vőjök* vagy *vejök*, *bimbója* vagy *bimbaja*, *mezőjök* vagy *mezejök*, szóval: mind azok, mellyeknek a' szokás illy nemű eltérést engedett, fölveszik a' rendes ragasztást is. A' több birtokú ragokban tanácsosabb a' rendes ragasztás mellett maradni, mert az eltávozás zavart okozhatna, igy: ereim *értől* is jöhet, erőtől is, mezeim *meztől* és mezőtől. *Fő* vagy *fej* egyenlőn jók.

A' *darum* és *darvam*, *fenyüm* és *fenyvem* egyiránt helyesek; *könyü*-től nem könyvem, hanem könyüm, és a' kurtított *köny*-től könyem.

Helyragok.

Mély hanguak.		Magas hanguak.	
1.) beható	- ba.	1.)	- be.
2.) marasztaló	- ban.	2.)	- ben.
3.) kiható	- ból.	3.)	- ből.
4.) közelítő	- hoz.	4.)	- hez. az ü és ö hangzóu végtag után höz, p. o. eskühöz.
5.) határvető	- ig.	5.)	- ig.
6.) állapító	- on.	6.)	- en; ü és ö hangzóu végtag után ön, p. o. kezünkön.
hangzó után	- n.		
7.) felható	- ra.	7.)	- re.
8.) leható	- ról.	8.)	- ről.
9.) távolító	- tól.	9.)	- től.
10.) veszteglő	- nál.	10.)	- nél.

Jegyzet. a.) Mind ezen ragok előtt megnyujtatik a' rövid hangzó (az *i*-t és *ü*-t kivéve) p. o. *munka*-ból helyett írjuk: *munká*-ból, a' mi hibás ugyan, de már változhatlan.

b.) Ezen ragok közül a' *ben* (benn), *hoz* (hozza) *nál*, *ra*, *ról* és *től* személyragokat vesznek fel: bennem, benned, benne, bennünk, bennetek, bennök; hozzám,

hozzád, hozzá vagy hozzája; hozzánk, hozzátok, hozzájok; rám, rád, rája vagy rá, ránk, rátok, rájok; nálam, nálad, nála, nálunk, nálatok, nálok; rólam, róla, rólatok, rólok; tőlem, tőle, tőletek, tőlök. A' tőlem és rólam mutatják, hogy nem *tűl*-t, és *rűl*-t, hanem *-től*, *ről*-t kell írni.

A' *be*, *ből* helyett *bele* és *belől* használtatnak külön és személyragokkal, mellyekről alább.

Különféle ragok.

Mély hanguak.	Magas hanguak.
1.) Független birtokos é.	1.) é.
2.) Mássalálló birtokos nak.	2.) nek.
3.) Tulajdonító - - nak.	3.) nek.
4.) Szenvedő - - at, ot, -t.	4.) et, öt, hangzó után -t.
5.) Okadó - - - ért.	5.) ért.
6.) Segítő - - - val.	6.) vel.
7.) Fordító - - vá.	7.) vé.
8.) Mutató - - - úl.	8.) ül.
9.) Több szám - - ak, ok, k.	9.) ek, ök, hangzó után -k.

Jegyzet. a.) Valamint az előbbi, úgy ezen ragok előtt is megnyujtatik a' rövid hangzó a' szokott kivétellel.

b.) A' *nek*, *ért*, *vel*, személyragokat vesznek fel illyképen: nekem, neki, nektek, nekik; velem, vele, veletek, velök.

c.) Az *ért*, *érett*-ből huzatván össze, a' személyragokkal kétféleképen van szokásban.

d.) A' birtokos *nek*, kihagyathatik 's helyét hiányjel pótolja: háznak ura vagy ház' ura. Illyeneknél: lábnak alatta vagy láb alatt, nem szükséges a' hiányjel; mert ez utóbbiban az *alatt* független névhatározó, 's ragatlan szót kiván, ragatlanúl állván maga is a' szó után; azért hibásak az effélék: víz' közepette, e' helyett: *víznek közepette* vagy víz közepett.

A' *vel* és *vé*. olly mássalhangzóvá válnak, millyentől megelőztetnek, *baj*-val, *baj*-jal; *vas*-val, *vas*-sal. — A'

melly nevek két, hasonló mássalhangzóval végződnek, midőn *val*, *vel*, *vá*, *vé* ragok tétetnek hozzájok, ezeknek *v* betűje kihagyatik, p. o. *csepp*-el, *mell*-el, *tett*-el.

A' ragokhoz tartoznak még a' hasonlító *ként*, módmutató *kép*, *képen*, 's az időrag *kor*, mellyek csak annyiban különböznek 'a' többitől, hogy sem magok a' hangrend miatt el nem változnak, sem előttök a' vég hangzó meg nem nyujtatik: Szent István' napjakor, semmiképp, máskép, isten' angyalaként stb. Továbbá: a' *kor* és *kép*, már jelentéseiknél fogva is csak némelly hozzájok illő, az az megférő jelentésű szavakhoz kapcsoltathatók.

Vannak összetett ragok is, u. m. *ként* mellyet *on*, *en*, *ön* rag előz meg p. o. darabonként; és *túl*, *tűl*, mellyet *as*, *os*, *es*, *ös* képzőü melléknév szokott megelőzni: testestűl, lelkestűl, házastúl. — Ezek természetesen csak a' puszta név után tétethetnek, nem pedig a' többes számi 's személyragok után is.

Az illyek, mint lábu, kezü a' többes szám' ragát egész épségben veszik fel: lábuak, kezüek.

Független névhatározók.

Valamint a' ragok, úgy ezek is a' név' értelmét módosítják, egyedűl avval a' különbséggel, hogy ezek a' szó után függetlenül és változatlanúl állnak.

Alá, alatt, alól.
Által.
Elé, előtt, elől.
Ellen.
Felé, felől.
Fölé, fölött; felé, felett.
Gyanánt.
Hegyé, hegyett.
Helyett.

Iránt.
Kivűl.
Közé, között, közűl.
Köré, körött, körűl.
Megé, megett, megől.
Mellé, mellett, mellől.
Miatt.
Óta. *)
Szerint.
Után.
Végett.

*) Az *óta* nem ragasztható.

Mind ezen névhatározók felveszik az egy birtoku személyragokat, és ugyan *é*- vagy *á*-val végződők p. o. *mellé*, igy: mellém, melléd, melléje, mellénk, mellétek, melléjök; holott a' *melléje* a' mellé helyett csak *nek* ragos szó után használtathatik, mint: fal mellé vagy falnak melléje; vagy midőn igéhez tartozik, p. o. melléje vonúlok, vagy mellé vonúlok. Az *elé*, *fölé*, *hegyé*, *közé* helyett használtatnak ezek is: előmbe, előbe, elejébe stb. előnkbe, előtökbe, elejökbe, fölömbe, hegyembe stb.

Az *é* és *á* végüek ezen kérdésre felelnek: *hová?* az ott, ött végüek erre: *hol?* az ól, ől végüek erre: *honnan?* az úl: űl végüek ismét erre: *hol?* Ezért különség van az alól és alúl között, valamint az elől, elűl között, amazok névhatározók: ezen kérdésre: *honnan?* p. o. ház elől, szék alól; emezek igehatározók ezen kérdésre: *hol? mint?* 's olly alkotásnak, mint ezek: németűl, deákúl, rosszúl stb. mellyekről alább leszen szó. A' közűl hibás

szokás által lett divatos a' törvényszeres közől helyett, valamint elől az elűl helyett.

Vannak névhatározók, mellyek csak ragos név után tétethetnek, és pedig a.) *on, en, ön* ragosak után tétetnek ezek: át, által (keresztűl helyett) innen, túl, kivűl, belűl, keresztűl p. o. *vizen át, Dunán túl, határon kivűl, határon belűl.*

Belűl, mint megjegyzők, különbözik a' *belőltől*, honnan a' belőlem, belőled, belőle, stb. származnak.

b.) *nál* ragot kiván a' fogva: *annál fogva, kezénél fogva;* tétetik *től* rag után is, midőn időtávolságot jelent: *az időtől fogva.*

c.) *hoz* ragot kiván a' képest: *ahhoz képest*, stb.

d.) *ra* ragot kiván a' nézve: *arra nézve.*

e.) *vel* ragot kiván az együtt.

VIII.

MELLÉKNÉV.

Melléknév vagy főnévből lesz vagy eredeti, mint: vad, víg, rút, komor. Mind kettő a' főnevek' törvényeit követi a' ragasztásban.

Főnévből származik melléknév ezen képzők által:

a.) *i*, p. o. *pest*-i, *víz*-i.

b.) *as, os, es, ös*, ritkábban *is*, hangzó után *s*; az *üs, us* már elavultak, 's csak némelly tájakon vannak divatban. Egyébiránt ezen képzőnek hangzói az egy birtokú 1ső személy ragáéval egyszerint változnak, 's ugyan azon törvények 's kivételek alá vannak vetve, p. o. hatalmam, gondom, hatalmas, gondos; munkám, munkás. Az *i* néha kivételt tesz, p. o. *udvari*-as, *uri*-as.

c.) *u*, *ü*, *ú*, *ű*. Ezen képzők hangzó után könnyebb kimondás végett néha *v*-t vesznek közbe, p. o. *kövü*, 's többnyire egy előttök álló melléknév által lesznek teljes értelmüvé, mint: *nagy eszű*, *kemény szivű*; a' régi divatuak, mellyeknek főnevök csak az újabb irók által élesztetett fel, mint: *gyönyörű*, *sanyarú*, *nyomorú* stb. nem kivánnak megelőző segéd melléknevet.

A' főnév ezen képző előtt ugyan azon változásokat szenvedi, mellyeket az első személyi rag előtt.

Tagadó melléknév' képzői: *atlan*, *etlen*, *talan*, *telen*, *lan*, *len*; holott a' két első különböztetésül is szolgálhat, p. o. *gondatlan*, a' ki gondot nem visel, *gondtalan*, kinek gondja nincs, *szemtelen* a' garázda, *szemetlen* a' vak; *vétlen*.

A' melléknév *abb*, *obb*, *ebb*, hangzó után *bb* (holott a' hangzó megnyujtatik) képzők által hasonlítatik: *nagyobb*, *kisebb*, *tisztább*. — Néha mássalhangzó után is kihagyatik a' képző' hangzója, mint: *becsesb*, a' hol t. i. a' kimondás fölöttébb nem nehezítetik. Bátor, bátrabb, lator, latrabb, vagy bátorabb, latorabb egyenlőn helyesek. Illyenek még: könnyü, szörnyü: könnyübb vagy könnyebb, szörnyübb vagy szörnyebb. — Hamarabb, külebb, belebb, fölebb, lejebb, alább, stb A' *leg* hozzáadás a' hasonlítás' legfőbb fokát teszi: legnagyobb.

Néha főnevek is hasonlítatnak: emberebb, csodább.

IX.

NÉVMÁS.

Személyes névmások.

Én, szenvedő: *engem* vagy *engemet*; birtokos: *enyém*, többes szám: *enyéim*.

Te, szenvedő *téged* vagy *tégedet*.

Ő, *övé*, *őt*, *ők* (többes szám), birtokos gyanánt szolgál az *övé*, mellynek többese *övéi* és *övék*, 's amaz több birtokot, ez több birtokost jelent.

Mi vagy *mink*, szenvedő: *minket*, melléknév: *mienk*, *mieink*.

Ti vagy *tik*, szenv. *titeket*, melléknév: *tied*, *tieid*, *tietek*, *tieitek*; mellyek közül a' tied, tieid-et, inkább teed és teeidnek kellene írni, mert jelentése szerint oda tartozik.

Mutatók.

Az, ez, amaz, emez, imez, azon, ezen, illy, olly, illyen, ollyan, imillyen, amollyan.

Az, *ez*, 's a' többi *z*-n végződő névmásak rendesen ragasztatnak, azon különbséggel, hogy mássalhangzók előtt elváltoznak, holott az kettőztetik, p. o. *az*-nak, *an*-nak, *az*-ból, *ab*-ból, *az*-val, *av*-val; mondatik: azzal, azzá is, akkor, ekkor, akképp, ekkép, akként, stb.

Ugyan ezen változás alá esik az, midőn a' nevek előtt határozó gyanánt áll; de ekkor hiányjelt vesz fel, 's a' név' mássalhangzója csak a' kimondásban kettőztetik p. o. *a'* gond, *a'* beszéd. — A' független névhatározók előtt is ugyan ezen törvényt tartják a' mutatók: *a'* mellett, *e'* felől, *a'* szerint stb.

Minden egyéb összetételekben mint: afféle, efféle, annyiszor, ennyiszer, a' szóképző' mássalhangzója kettőztetik.

A' többi mutatók rendes ragasztásuak.

Visszatérő.

A' visszatérő névmás: *magam, magad, maga* stb. vagy *en* (nen) *magam, ten* (nen) *magad, ön maga, min* (nen) *magunk, tin* (nen) *magatok, ön* (nön) *magok* rendesen ragasztatik.

Visszamutatók.

Ki, melly, vagy *a' ki, a' melly, millyen, mi*, rendes raguak.

Határozatlanok.

Valamelly, némelly, némi, néminemű, valaki stb.

Kérdők.

Ki, kicsoda, mi, milly, millyen, micsoda, melly, mellyik.

X.

SZÁMNEVEK.

Egy stb. (egyedűl, egyenlő, egyenes, mutatják, hogy egy gy-vel kell írni).

XI.

IGÉK.

Az igék cselekvők, szenvedők 's közép rendűek. Valamint a' neveknél, úgy az igéknél is kétféle (noha elemeiben ugyan azon) ragasztás származik, ú. m. a' mélyeké és magasaké.

A' törzsök, mellyen az igeragasztás épül, mindenkor a' jelentő mód' jelen idejének egyes számú tiszta harmadik személye (a' cselekvőknél a' határozatlan formában) elhagyván tudniillik az *ik*-et, és *en* toldalékot, igy p. o. a' *kop*-ik, és *visz*-en igékben *kop* és *visz* lesz a' tiszta törzsök.

Cselekvő ige.

A' cselekvő ige határozatlan vagy határozott jelentésü lehetvén, ugyan azért kétféle ragasztásu is.

Jelentő mód.

Jelen idő.

Határozatlan.		Határozott.	
Mély hanguak.	Magas hang.	Mély hanguak.	Magas hang.
1.) ok, (al-ak, -lak)	ek, (el-ek, -lek)	1.) om,	em, ü vagy ö hangzóu szótag után öm.
2.) asz, -sz.	esz, -sz.	2.) od,	ed, öd.
3.) a' törzsök.	a' törzsök.	3.) ja,	i.
4.) unk,	ünk.	4.) juk,	jük.
5.) tok, (o-tok)	tek, tök (e-tek, ö-tök).	5.) játok,	itek.
6.) nak, (a-nak).	nek, (e-nek).	6.) ják.	ik.

Az *s*, *sz*, *z* végű törzsök a' *j* előtt mindenkor vég mássalhangzóját kettőzteti, és a' *j* kimarad: *vadász*-szuk, *fedez*-zük stb.

Jövő idő.

A' jövő idő ezen szótagot veszi fel: *and*, *end* (hangzók után némellyeket kivéve: vand, vend) 's ragasztása a' jelen időéhez mindenben hasonlít. A' jövő idő még igy is fejeztetik ki: a' határtalan módba tétetvén az ige, hozzá adatik: fogok, fogsz, fog stb. Az *and* egészen új igét alkot, mellyet minden többi időn 's módon végig változtathatni.

Félmúlt idő.

Határozatlan.		Határozott.	
Mély hanguak.	Magas hang.	Mély hanguak.	Magas hang.
1.) ék, (álak)	ék, (élek).	1.) ám,	ém.
2.) ál,	él.	2.) ád,	éd.
3.) a,	e.	3.) á,	é.
4.) ánk,	énk.	4.) ók,	ők.
5.) átok,	étek.	5.) átok,	étek.
6.) ának,	ének.	6.) ák,	ék.

Múlt idő.

1.) ottam, (ottalak)	ettem, (ettelek.)	1.) ottam,	ettem.
2.) ottál,	ettél.	2.) ottad,	etted.
3.) ott,	ett. *)	3.) otta,	ette.
4.) ottunk,	ettünk.	4.) ottuk,	ettük.
5.) ottatok,	ettetek.	5.) ottátok,	ettétek.
6.) ottak, ottanak,	ettek, ettenek.	6.)ották,	ették.

*) Az *ü* és *ö* hangzóu végszótagok után a' magas hangu *ett*, *ettem* stb. ragok helyett *ött*, *öttem* stb. használtatnak, p. o. *küldött*, *győzött*, nem: küldett, győzett.

A' múlt időben az *ott* vagy *ett*, *ött* rag' hangzója többnyire elhagyatik, kivévén egyedűl ezen időnek törzsökét, ú. m. a' határozatlan egyes számú harmadik személyt, melly ezen rövidítést csak ott tűri, hol az a' könnyű kimondással megegyíthető, p. o. az *l*, *ly*, *n*, *r*, mássalhangzók után, valamint a' hangzók után is, mellyekkel összeolvad, mellyek azonban *v*-t is vehetnek közbe (de csak a' harmadik személyben) 's ekkor a' rag megtartja hangzóját, p. o. *nyúl*, *nyúl-t*; *fon*, *fon-t*; *vár*, *vár-t*; *hí*, *hítt* vagy *hívott*. A' *t* végü törzsök megtartja az egész ragot, mikor előtte még egy mássalhangzó van: *mulaszt*, *tart*, *fest*: *mulaszt-ott*, *tart-ott*, *fest-ett*; egyéb *t* végű igék, mint *üt*, *vet*, *fut*, *jut* (a' megjegyzett harmadik személyt kivéve) teljes raguak is lehetnek, rövidíthetők is: *ütöttem*,

vagy ûttem, stb. *Lát, látott*, csak így ragasztható: *láttam, láttál*, stb. *Küldöttem* vagy *küldtem, kérdettem*, vagy *kérdtem*, szinte helyesek.

A' múlt idő a' segéd *volt, vala, legyen* igékkel rég múlt időket, a' *volná*-val az ohajtó mód múlt idejét teszi.

Ohajtó mód.

Határozatlan.		Határozott.	
Mély hangu.	Magas hangu.	Mély hangu.	Magas hangu.
1.) nék (anék) nálak,	nék (enék) nélek.	1.) nám (anám)	ném (eném)
2.) nál,	nél.	2.) nád,	néd.
3.) na,	ne.	3.) ná,	né.
4.) nánk,	nénk.	4.) nók,	nők.
5.) nátok,	nétek.	5.) nátok,	nétek.
6.) nának,	nének.	6.) nák,	nék.

Ha az ige két mássalhangzón végződik, a' *na, ne* rag előtt *a, e* hangzót is vehet közbe, a' mint megjegyeztetett.

Az ohajtó mód' múlt ideje, mint mondatott, a' jelentő' multjából 's *volna* segéd igéből áll.

Parancsoló mód.

Valamint a' jelentő módnak tiszta harmadik személye, vagy is a' puszta törzsök alapja az egész igeragasztásnak, úgy minden időnek határozatlan egyes számu harmadik személye alapja lesz azon idő' többi személyeinek: egyedül a' parancsoló mód szenved kivételt, holott nem a' harmadik, hanem a' második személy vétetik alapúl, a' parancsolásnak megtámadó ereje igen természetesen legelőször is a' második személyre vitetvén.

A' második személy rendes raga *j* p. o. *adj, szólj*, stb.

Könnyebb kimondás végett ezen szabálytól eltávoznak 1.) azon igék, mellyek *s*, *sz* vagy *z* betűvel végződnek; ezeknél a' *j* a' törzsök' végbetűjéhez hasonlóra változik, ú. m. keres, keress; vadász, vadászsz; zúz, zúzz. 2.) Ha a' törzsök rövid végszótagu, 's ez *t*-vel végződik, a' *tj* két *s*-el cseréltetik fel, ú. m. köt, köss. Ide tartozik kivételképen a' lát, láss, és metsz, tetsz (a' tetszik igének törzsöke) mellyek a' *met*, és *tet* gyökből veszik parancsolóikat illyképen *mess*, *tess* (-él.) Illyen a' látszik is, melly nem a' látsz-ból, hanem a' lát-ból alkot parancsolót, igy: lássál, lássék, tudniillik: az ikes ragokat felvévén, mellyekről alább leszen szó. 3.) Ha a' törzsök végső *t* betűjét *s*, *sz* előzi meg, a' *t* kimaradván, ezek kettőztetnek; p. o. szalaszt, szalaszsz, fest, fess. 4.) Ha az igetörzsök hosszu szótagon, 's ez *t*-vel végződik, a' *t*-hez *j* helyett (az imént említetteket kivéve) *s* adatik, ú. m. ront, ronts; tát, táts; tanít, taníts. Ezen ige: *veszt*, minthogy többféleképen íratik u. m. veszet, veszít, veszeszt, veszejt; különböző végszótaga szerint különb parancsolókkal is bír: veszsz, veszess, veszíts, veszeszsz, veszejts. 5.) Ha az ige *sz*-szel végződik, de az nem tartozik szorosan a' gyökhöz, sem az igeragasztásban alapúl nem szolgál, az *sz* kihagyatván, az előtte álló hangzó megnyujtatik, 's ragúl *gy* adatik hozzá p. o. hígy; a' megnyujtott hangzó a' többi személyekben ismét megrövidül. Rövidség' okáért megemlítünk itt némelly közép rendű igéket is, mellyek szorosan ide tartoznak, azon különbséggel, hogy hangzóik meg nem nyujtatnak; mivel *ik*-es raguak lévén, már ez által is egy tagnál többől állanak, 's a' megnyujtást, mint

a' fölebbi egy tagú szók, hathatóbb kimondás végett meg nem kivánják. Illyenek: eszik, iszik, aluszik, feküszik stb. mellyek' törzsökei: esz, isz, alusz, feküsz; parancsolóik: egyél, igyál, alugyál, fekügyél; némelly ide tartozó igék, ú. m. esküszik, nyúgoszik (nyugszik) cselekszik, nem ezen törzsökből, hanem a' szokatlan vagy legalább ezeknél szokatlanabb igékből: esküdik, nyugodik, cselekedik stb. veszik parancsolóikat: esküdjél, nyugodjál, cselekedjél; illyenek még: törekszik, haragszik, melegszik stb.

Parancsoló mód.

Határozatlan.		Határozott.	
Mély hanguak.	Magas hang.	Mély hanguak.	Magas hang.
1.) jak, (jalak)	jek, (jelek).	1.) jam,	jem.
2.) j, *)	j.	2.) jad,	jed.
3.) jon,	jen, ü és ö hangzóu szótag után jön.	3.) ja,	je.
4.) junk,	jünk.	4.) juk,	jük.
5.) jatok,	jetek.	5.) játok,	jétek.
6.) janak,	jenek.	6.) ják,	jék.

*) A' kivétel alá tartozó igékben a' *j* helyett mindenütt azon hangzó tétetik, melly végszótagához képest a' fölebbi számokban meghatároztatott.

A' határozott ragasztásnak egyes számu második személyében, ha az a' könnyü kimondással nem ellenkezik, a' ja, je kimaradván, csak a' d marad meg, p. o. adjad, add; mondjad, mondd, stb. Ezen rövidítésnél ha a' *j* helyett valamelly mássalhangzó kettőztetve áll, annak egyike szinte kihagyatik, p. o. *köt, köss, kössed, kösd*

A' *j*-t pótoló *gy*, *d*-re változván, az elszámlált igékben a' *d* kétszereztetik, p. o. *tedd, vedd, aludd*, stb.

Határtalan mód.

Ennek raga: *ni*, vagy két mássalhangzón végződő igékben: *ani, eni*.

A' határtalan mód a' magyarban meg is személyesülhet, a' személyragokat a' *ni*-vel összeragasztván, illyképen:

Mély hanguak.	Magas hanguak.
1.) nom (anom)	1.) nem (enem) nöm } ö, ü hangzóu végtag után.
2.) nod,	2.) ned. nöd }
3.) nia,	3.) nie.
4.) nunk,	4.) nünk.
5.) notok,	5.) netek. nötök.
6.) niok,	6.) niök.

A' *nöm*, *nöd* és *nötök* a' megjegyzett esetben csak olly igéknél divatos, mellyek a' *ni* rag elébe *e* betűt nem vettek, ú. m. *ül*, *öl*, ülnöd, ölnöd; különben *ned* és *netek* használtatnak; innen van, hogy p. o. küldni-ből, *küldnöd*, *küldnötök*; küldeni-ből *küldened*, *küldenetek* származik.

Részesülők.

Jelen idő.

ó, hangzó után vó. ő, hangzó után vő.

Mult idő.

ott, -t. ett, ött, -t.

A' múlt idő tökéletesen megegyezvén a' jelentő mód' mult idejével, az ott elmondottak erre is illenek.

Jövő mód.

andó, hangzó után vandó. endő, vendő *)

*) Az *e*, *i* végü igék *v* nélkül ragasztatnak, p. o. *leendő*, *iandó*.

Állapatjegyzők.

1.) ván vén.
2.) va ve.

Jegyzet. A' mint már helyenként érintetett, megjegyeztetik, hogy a' hangzó végü törzsök minden hangzóval kezdődő ragok előtt vagy *v*-t vesz közbe, megrövidülvén a' törzsök' hangzója (az *i*-t kivéve, melly csak nem mindenütt kétes) p. o. jő, jövök; vagy összeolvad, mint

jösz, jött, stb. A' régies lőn, tőn, vőn, vin, hün félmultak, illy rövidítések a' *le*, *te*, *ve*, *vi*, *hi* vagy *hü* gyökökből.

A' cselekvőből még rendesen tehető és miveltető igék alkottatnak, amazok: hat, het, emezek: tat, tet, at, et képzők által ad-hat, ad-at; fut-hat, fut-tat stb.

Az *u*, *ü* a' törzsök' végső tagában, ha különben mindenütt rövid is, többnyire megnyujtatik; terül, vonúl, húz, csúsz, űz, hűl stb.

Szenvedő ige.

A' szenvedő a' miveltető igéhez ezen szótagot toldja: *ik*, 's igy a' szenvedőnek képzője: *atik*, *etik*, vagy *tatik*, *tetik*, p. o. ad, adat, szenvedő: adatik.

Midőn a' szenvedő ige tehetővé lesz, a' *hat*, *het* képzőket nem utól, hanem az *ik* előtt veszi fel, p. o. adat-hat-ik.

Ragai és ragasztásának törvényei ugyan azok, mellyek a' cselekvő határozatlan vagy is törzsökös alaké, kivévén a' következő időket, ú. m. jelentő mód' jelen, fél múlt, és jövendő idejét, a' parancsoló módot, az ohajtó mód' fél multját; ezeket is pedig csak az egyes számban.

Jelentő mód.

Jelen idő.

Mély hanguak.	Magas hanguak.
1.) om,	1.) em.
2.) ol,	2.) el.
3.) ik,	3.) ik.

A' jövő idő, mint a' jelen való.

Félmúlt idő.

1.) ám,	1.) ém.
2.) ál,	2.) él.
3.) ék,	3.) ék.

Ohajtó mód.

1.) nám,	1.) ném.
2.) nál,	2.) nél.
3.) nék,	3.) nék.

Parancsoló mód.

1.) s- sam,	1.) s- sem.
2.) s- sál,	2.) s- sél.
3.) s- sék,	3.) s- sék.

Az itt előadott ragokat kivéve, minden egyéb a' cselekvők' ragasztását illető szabályok 's kivételek ide is alkalmazandók. Innen van, hogy a' szenvedő' törzsöke *t*-vel 's rövid szótaggal végződvén, a' *t-j* helyett *s-s*-el pótoltatik.

Midőn a' szenvedés nem nyilván külső ok által hozatik elő, hanem mintegy belsőképen, 's bel okokból származik, vagy látszik származni, hol a' szenvedés' okaira nem ügyelve szólunk, a' cselekvő *ódik, ődik* képzőt veszen fel. E' szerint valamint hibásan mondanók: a' török meggyőződött az orosz által, szintúgy hibás volna ellenben igy szólani: a' gondolkozó elme meg nem győzetik a' halhatatlanságról; amott *meggyőzetett*, itt *meggyőződik* állnak egyedül helyesen. Igy mondjuk: becsapódik az ajtó; mert úgy látszik, mintha ön erejéből tenné ezen mozgást.

Közép igék.

A' közép igék vagy *ik*-esek, vagy *ik*-telenek; az *ik*-telenek mint: fut, jő, stb. a' cselekvők' határozatlan formája — az *ik*-esek a' szenvedők szerint ragasztatnak.

Mind a' két rendű közép igék cselekvőkké is válhatnak (az *ik*-esek némelly kivétellel), 's felveszik a' határozott értelem' ragait is; a' határozatlanban a' fölebb adott szabályt tartván.

Az *ik*-esek közűl azok, mellyek' törzsökéhez az *ik* elmaradhatatlanúl kötve van, millyenek: gondolkodik, elmélkedik, aluszik, stb. a' szenvedés'

ragait változatlanúl megtartják olly mondásokban; hol az *ik*et a' szokás a' törzsökből kihagyja, az ige minden egyéb időkben 's módokban is cselekvőleg ragasztatik, m. p. o. megesz a' farkas, parancsolólag: egyen meg (nem, egyék meg) a' farkas stb.

Vannak olly közép igék' törzsökei, mellyekben az *ik* az ingadozó divat szerint majd jelen van, majd kihagyatik, millyenek: omol, omlik, bomol, bomlik, romol, romlik, tündököl, tündöklik, 's több effélék, mellyek, minthogy két törzsöküek, ragasztások is kétféle, 's bennök a' zavar az által távoztatik el, ha az omol, romol, bomol, stb. a' kétes helyeknél megtartják hangzóikat, midőn az az *ik* előtt kihagyatik, p. o. omol, omlik, fél multjok: omolék, omolál, omola; omlám, omlál, omlék stb.

Illyenek még: tűn, tűnik, vál, válik, szűn, szűnik, tenyész, tenyészik, enyész, enyészik, villan, villanik, robban, robbanik, úsz, úszik, mász, mászik, csúsz, csúszik. Ezek kétképen ragaszthatók.

Ezek: foly, rogy, hull, lép, ik-telenűl ragasztassanak.

Múl, nyúl, hibáz: cselekvők; múlik, nyúlik, hibázik: közép rendüek.

Legtöbb nehézség mutatkozik azon igéknél, mellyek *az*, *ez*, *öz* képzők által származnak, ezekről talán a' következendőket lehetne megállapítani:

a.) Azon igék, mellyek a' kitett képzők által *ik*-es igékből alkottatnak, rendszerint a' származékban is ik-kel toldassanak, p. o. álmodik, álmodozik. Ide tartoznak, mellyek ezen összetett képző által

adoz, *edez* ugyan *ik*-es igékből lesznek, p. o. romlik, romladozik, bomlik, bomladozik, törik, töredezik, nyílik, nyiladozik.

b.) Melly igék *ik*-telen törzsökből *adoz*, *edez*, *az*, *ez*, *öz* képzőkkel származnak, a' származékban is inkább ik-telenek maradjanak, p. o. marad, maradoz, szakad, szakadoz, fúlad, fúladoz, izzad, izzadoz, ing, ingadoz, reng, rengedez, hervad, hervadoz, szárad, száradoz stb. Mindazáltal az iró' ízletére bízatik egyes esetekben mindkét rendbeli igékkel ik-esen vagy ik-telenül élni.

c.) Midőn illy igék nevekből képeztetnek, ha csak nem nyilván cselekvő jelentésüek, ik-kel toldassanak. Innen ezen névből: por, a' porol, poroz igék cselekvők, a' porlik és porzik közép rendüek; illy különbség van a' vérez és vérzik között; virágzik és virágoz (-fel).

Rendhagyók és hiányosak.

Vagyon, *van.*

Én vagyok, te vagy, ő van (vagyon), mi vagyunk, ti vagytok, ők vannak (vagynak). Egyéb időit a' val és vol törzsökből kölcsönözi: vala, volt, volna, való, 's ezen igéből: lesz, t. i. legyen, lenni stb.

Nincs, nincsen, nincsenek. Sincs, sincsen, sincsenek.

Megy, *megyen*, *mén.*

Én megyek, te mégy (mész), ő megy (megyen, mén), mi megyünk, ti mentek, ők mennek. Egyéb időket a' men törzsökből veszen.

Lesz, *tesz*, *vesz*, *visz*, *hisz.*

Leszek vagy lészek, leszesz vagy lészesz, 's rövidítve: lészsz, leszen vagy lészen. Többes szám

leszünk, lesztek, lesznek. A' vesz és tesz hasonlóképen ragasztatnak. Hiszek, hiszesz, hisz vagy hiszen, stb. Ezen igék inkább hiányosak mint rendhagyók, 's minden rendetlenségök csak abban állana, hogy különböző törzsökből veszik ragasztásaikat. Igy a' jelentő mód' jelen ideje vétetik a' fönn kitett törzsökből: lesz, tesz stb.; minden egyéb módok 's idők pedig vétetnek ezen puszta gyökökből: *le, te, ve, vi, hi;* a' fél múlt: leve, teve, veve, vive, hive, vagy az *ön* névmással megtoldva, 's a' pótló *v*-t kihagyva: lőn, tőn, vőn, lőnek, tőnek, vőnek. A' régieknél *vün* és *hün* is divatban voltak. Múlt idő: lett, tett, vett, vitt, hitt. Jövő idő: leend, teend, veend, viend, hiend. Parancsoló: légy, tégy, végy, vígy, hígy. Részesülő: levő, tevő, vevő, vivő, hivő; leendő stb. Innen képeztetik a' tehető ige is: le-het, te-het, ve-het, vi-het, hi-het; valamint a' miveltető is: te-tet vagy tétet, ve-tet vagy vétet, vi-tet, hi-tet, 's a' főnevek: lét, tét, vét vagy vétel, vitel, hit, hitel. Az ohajtó' félmúltja 's a' határtalan mód ezen megtoldott gyökökből vétetnek: len (le-ön) ten, ven, vin, hin; lenne, tenne, venne, vinne, hinne; lenni, venni, vinni, hinni.

Ide tartoznak: némelly *ik*-es igék is, mellyeket *asz, osz, esz, üsz* képzők előznek meg, azon különbséggel, hogy ezek némelly időket olly törzsökből is kölcsönöznek, hol az *asz, esz* stb. szótagok helyett; *ad, od, öd, ed* stb. képzők állanak, p. o. aluszik, nyugoszik, esküszik, feküszik, cselekeszik, törekeszik stb.

Az efféle igék: lehel, kedvel, szivel, stb. egy *l*-lel iratnak.

Illyenek mint: zöldellik, kékellik, stb. két *l*-lel.

Az igék, midőn némelly igehatározókkal összetétetnek, mellyek: *meg*, *föl*, *le*, *ki*, *be*, *el*, minden kötjel nélkül kapcsoltatnak; elválasztatnak azonban, ha az igehatározó, az értelem úgy kívánván, hátra tétetik.

XII.

IGEHATÁROZÓK.

Ezekből csak azokat jegyezzük ki többnyire, mellyek' irásmódja felől kérdés támadhatna.

Ezen kérdésre: hol? fönn vagy fenn, benn, künn, lenn. Ellenkezőnek látszik ugyan, hogy a' benn mint rag egy *n*-nel, mint külön álló két *n*-nel iratik, de arra látszik hajlani a' nyelvszokás, hogy némelly egy tagú szavakat nagyobb hatóság végett megnyujtson; a' *benn* szót egyébiránt az is védi, hogy az a' személyragok előtt is két *n*-nel mondatik: bennem, benned, benne stb.

Alúl, fölül, elől (az elül helyett hibás szokásból elől használtatik), hátúl, kivül, belül, innen túl, itt, ott, itten, ottan, sehol, sehonnan, szanaszét, szerte széllel, messze, távol, közel stb.

A' *föl* és *fel* minden származékaiban majd *e*-vel, majd *ö*-vel használtathatik, a' mint azt a' szebb hangzás vagy különböztetés megkivánja, igy a' fenn, fönn, a' kinn, künn is mind a' kétképen használhatók.

Ezen kérdésre: hova, merre, melly felé? ide, amoda, idébb, amodább, erre, arra, messze, meszszire, mindenüvé (e) vagy mindenhova, sehova, (mindenhová, sehová) föl vagy fel, alá, le, stb.

E' kérdésre: honnan? innen, onnan, fölülről, másunnan vagy máshonnan, messzünnen, mindenünnen.

E' kérdésre: meddig? addig, eddig, mindig, örökön, örökké, örökétig.

Mikor? akkor, ekkor, most, mostan, ezentúl, aztán, hajdan, rég, régen, régente (n) eleinte (n), ifjanta (n), soha, mindenha, taval, annak utána, mindjárt, délest, estve vagy este, éjszaka, éjjel.

Igehatározók alkottatnak még a.) mellékknevekből: *an, on, en, ön,* hangzó után *n* képzőkkel, mint: bátran, röviden, rögtön, nőttön.

b.) *úl, ül* képzőkkel fő és mellékknevekből, p. o. rosszúl, emberül, stb.

c.) Számnevekből 's rokon jelentésüekből, ezen képzőkkel: *szor, szer, ször,* p. o. kétszer, háromszor, ötször, ötödször stb.

Jegyzet. Az *an, on, en* (ön), *úl, ül* képzőkre a' ragoknál tett észrevételek szinte illenek. Innen ámbár mondhatnók: bátoran, még is szokottabb: bátran; illyenek: jól, ebből jóúl; bőven stb., könnyű, szörnyű, ifjú, szomjú véghangzójokat el is hagyhatják: könnyen, szörnyen, ifjan, szomjan stb.

XIII.

KÖTSZÓK.

És vagy hiányjellel *'s, is, meg, ismét; nem* és *sem* tagadók; *ne* és *se* tiltók. Akár vagy akar, mihelyt, mihelyest, annál, mennél vagy minél.

XIV.

INDULATJELEK.

Ah, oh, hah, hajh, vajh, vajmi, vajki, valljon! beh! hé, hejh, no, nosza, ej, ejnye, ahha stb.

EGYETEMI KÖNYVTÁR
3130-1914

756752

A' MAGYAR AKADEMIA' HASZNÁLATÁRA.